

Naslovnica: Maruša Stergar:
KAPLJICA. Tretja nagrada.

Proteus

Izhaja od leta 1933

Mesečnik za poljudno naravoslovje

Izdajatelj in založnik:

Priradoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Janja Benedik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Daksobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec

dr. Petra Draškovič Pelc

<http://www.proteus.si>

priradoslovno.drustvo@gmail.com

© Priradoslovno društvo Slovenije, 2016.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavoletič

Angleški prevod: Andreja Šalamon Verbič

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde - Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež - Bogataj

prof. dr. Tamara Lah - Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Priradoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 2.000 izvodov. Naslov izdajatelja in uredništva: Priradoslovno društvo Slovenije, Poljanska 6, 1000 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14. Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,50 EUR, za naročnike 4,50 EUR, za upokojece 3,70 EUR, za dijake in študente 3,50 EUR.

Celoletna naročnina je 45,00 EUR, za upokojece 37,00 EUR, za študente 35,00 EUR. 9,5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 6100 0001 3352 882, davčna številka: SI 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

Uvodnik

Univerza je središče kulture in duhovnega življenja države, njena naloga pa je služiti družbi. Čista mistika ali njena edina možnost preživetja?

Uvodnik v prejšnji številki smo sklenili z mislijo portugalskega sociologa, profesorja in družbenega aktivista Boaventure de Sousa Santosa (1940-), ki je utopična in osvobajajoča hkrati. Santos je na podlagi revolucionarnih znanstvenih odkritij v dvajsetem stoletju (Einsteinova relativnostna teorija, Bohrova in Heisenbergova kvantna teorija, Prigoginova teorija disipativnih struktur in še vrsta drugih), ki so pretresla temelje klasične, »newtonovske« znanosti (narava je nekaj trpnega, ki se véde kot programirani avtomat, človek pa je od nje ločen in odtujen, sta »ideologijo« klasične

fizike v knjigi *Red iz kaosa: človekov novi dialog z naravo*, 1984, opisala Ilya Prigogine in Isabelle Stengers), prepričan, da se rojeva in nastaja neka nova in bolj človeška znanost, ki ne bo samo znanstvena (*modro in preudarno védenje*), ampak tudi družbena, ki si bo prizadevala torej tudi za *spodobno življenje*. Natančneje povedano, nova znanost naj bi ustvarjala modro in preudarno védenje v prvi vrsti zato, da bi človek lahko čim bolj etično živel z ljudmi in naravo. Danes namreč – trdi Santos – ni več vprašanje, kako preživeti, ampak kako živeti.

Santosov opis »nove znanosti« zelo spominja na grški pojem *phronésis*, ki ga prevajamo na različne načine: *preudarnost*, *praktična modrost*, *praktično védenje* – nekoliko metaforično povedano, *umetnost življenja* torej. Pojem se pomembno loči od grškega pojma *epis-*

téme, ki ga prevajamo kot *védenje*, pa tudi kot *znanost*.

Znanost išče odgovore na vprašanje, *kaj* so žive in nežive stvari. Pravimo, da se ukvarja z *bistvi* stvari. Nemški filozof Martin Heidegger je v svojem razmišljanju z naslovom *Vprašanje po tehniki* (1954, v slovenskem prevodu je razmišljanje izšlo v Heideggerjevih *Izbranih razpravah* leta 1967 in *Predavanjih in sestavkih* leta 2003) o *bistvu* stvari - na primeru drevesa - zapisal: »Če iščemo bistvo drevesa, moramo uvideti, da tisto, kar prežema vsako drevo kot drevo, sámo ni drevo, ki bi ga bilo mogoče najti med drugimi drevesi.« Med splošnimi, abstraktnimi bistvi stvari in posameznimi, konkretnimi stvarmi je neukinljiva razlika. Vprašanje, ki se zastavlja, je: Kakšno je razmerje med abstraktnimi bistvi stvari, ki jih »odkriva« znanost, in konkretnimi stvarmi sámimi? Santosov odgovor je zaskrbljujoč: »Posvetitev moderne znanosti v zadnjih štiristo letih je naturalizirala razlago resničnosti do te mere, da si resničnost lahko predstavljamo le še na način, ki nam ga ponuja znanost. Brez kategorij, kot so prostor, čas, materija in število – glavnih metafor moderne fizike – ne znamo niti misliti več.« Abstraktna bistva stvari, ki jih »odkriva« moderna znanost, so očitno tako »močna«, da nam »skrivajo« pogled na konkretne stvari sáme. Kot je tistemu poljedelskemu proizvajalcu (iz odlomka iz Pirjevčeve spremne študije k zadnjemu romanu Fjodora Mihajloviča Dostojevskega *Bratje Karamazovi*, ki smo ga objavili v uvodniku v prejšnji številki revije) količina denarja, ki jo je nameraval iztržiti iz požete pšenice, »preprečevala« dojemljivost za lepoto polja dozorele pšenice sáme. Za poljedelskega proizvajalca je bila pšenica pomembna samo kot tržno blago, sama po sebi ni štela *nič*: »Ko stoji kmet, ki mu danes pravimo poljedelski proizvajalec, sredi sončnega poletnega dne pred poljem dozorele pšenice, mu ni ničesar drugega v mislih kot količina denarja, ki ga bo iztržil. A na kaj naj bi poljedelski proizvajalec še mislil,

kaj naj bi še videl? To se odkrije, ko pride umetnik in reče: ‚Lepo je! Naslikal bom!‘ S tem nočem reči, da pšenice ne bi bilo treba požeti. To bi bila škoda. Hudo je, da proizvajalec ne vidi lepote.« Obe zgodbi – tako zgodba o moderni znanosti kot zgodba o poljedelskem proizvajalcu - pripovedujeta o usodni spremembi razkrivanja resničnosti, z drugimi besedami pojmovanja resnice, ki je »doletela« novoveškega človeka in je bila neznana srednjeveškemu človeku ter popolnoma nepredstavljiva starim Grkom.

Za naše razpravljanje je predvsem pomembno, kako so »resnico« dojemali stari Grki. Pot do njenega razumevanja nam kaže tisto, česar poljedelski proizvajalec »ne vidi«. Poljedelski proizvajalec namreč ne vidi lepote dozorele pšenice, vidi pa jo umetnik. Če bomo torej vedeli, kaj je umetnost, bomo morda razumeli tudi »resnico«, ki so jo živeli stari Grki. O umetnosti je pri nas veliko in verjetno tudi najgloblje razmišljal Dušan Pirjevec, zato si velja prebrati sledeči odlomek iz njegove spremne študije k romanu francoskega pisatelja Alaina Robbe-Grilleta *Videc*, ki ima naslov *Na poti k novemu romanu*:

»Če pesniško delo ne kaže bivajočega [vsega tistega torej, kar v vsej svoji konkretnosti biva na tem svetu; opomba je moja] glede na bistvo in resnico, glede na idejo, pomen in uporabnost, potem ga kaže kot *njega samega* [...]. In če je res tako, potem smemo [...] reči tudi takole: ko roman, ki je posnemanje, ‚deluje‘ kot pesništvo in ne kot način spoznavanja, kaže bivajoče glede na njegovo *bit*, kaže ga v *prisostvu*. To, kar je v posnetku posneto, se res umakne, pridržano je odsotnosti.« Zadnji stavek je zaradi večje razumljivosti treba posebej pojasniti: umetnik iz naše zgodbe o poljedelskem proizvajalcu je na sliki res »preslikal«, torej »posnel« polje zoreče pšenice, ko pa je slika predstavljena na primer v galerijo, gledalci lahko občudujejo samo še »posnetek«, »posnetega« polja zoreče pšenice pa ne. Po tem pojasnilu se lahko vrnemo k Pirjevcu: »Ko zdajle sredi

poletja berem Murnovo *Zimsko pesem*, ki se začenja z verzi:

*Bela polja so, gozdovi,
bela cesta je in gaz,*

ni pred mano nobene zimske pokrajine, in vendar je tu, čeprav v odsotnosti. Umik bivajočega v odsotnost pa ni kar ista odsotnost, ki zdajle zadržuje ne vem kje mojega prijatelja Rudija Šeligo, ki je nekje na počitnicah [...]. Ne, ta bela polja niso tako v odsotnosti kakor zdajle moj prijatelj, *nikjer jih ni in še nikoli jih nisem videl* in se jih zato tudi ne morem spominjati. *So samo, kolikor je ta pesem* in so tu, zdajle sredi poletja, a vendarle jih nikjer ni, kakor lepota, ki je in ki je ni.

Kam se umakne in kam se izmakne v pesništvu posneto bivajoče? *Ti Murnovi verzi pustijo tem poljem biti tu, sicer pa z njimi ne morem nič početi*. Pesem ni z določenimi besedami imenovala določenih navzočih stvari, marveč *prinese stvari v besedo in sicer ne glede na njihovo bistvo*, saj ta bela polja, gozdovi, cesta in gaz niso nekakšno splošno bistvo zimskega jutra, pa tudi niso ta določena polja, ki ležijo tamkaj za našo hišo, niso tisti gozdovi, ki jih vidim skozi okno v hribu na oni strani Save, ni to ta cesta, ki so nam jo zdaj sodarji zaprli, čeprav jo uporabljamo več kot trideset let, pa tudi ni to tista gaz, ki jo moramo spodaj pred hišo vsako zimo izhoditi, do ute našega Risa.« Bela polja, gozdovi, bela cesta in gaz »so« zgolj po milosti umetnosti. Bela polja, gozdovi, bela cesta in gaz se torej kažejo »le« v svoji *biti*, sicer pa z njimi ni mogoče nič početi. Murnova pesem – z drugimi besedami poezija, torej umetnost – je bela polja, gozdove, belo cesto in gaz iz »nič«, iz »neprisotnosti«, priklicala v »čisto« *bivanje*, v »čisto« *prisotnost*. Še drugače povedano: Murnova pesem je bela polja, gozdove, belo cesto in gaz razkrila v njihovi lepoti. Kot je v naši zgodbi o poljedelskem proizvajalcu slikar na platnu razkril lepoto dozorele

pšenice. Lepota je drugo ime za tisto, kar nas pretrese, ko se »zavemo«, da stvari sploh »so«, sploh »obstajajo«.

Toda pesem in slika sta še vedno »zgolj« pesem in slika, nekaj, kar je »ločeno« od siceršnjega življenja. Že Pirjevec je v zgodbi o poljedelskem proizvajalcu zapisal: »A na kaj naj bi poljedelski proizvajalec še mislil, kaj naj bi še videl? To se odkrije, ko pride umetnik in reče: ‚Lepo je! Naslikal bom!‘ S tem nočem reči, da pšenice ne bi bilo treba požeti. To bi bila škoda. Hudo je, da proizvajalec ne vidi lepote.« Tudi poljedelski proizvajalec bi moral imeti umetniški čut za lepoto zoreče pšenice. Kajti preden jo je mogoče požeti in prodati, mora pšenica sploh *biti*. Včasih so ljudje pred vsakim kmečkim opravilom opravljali molitve. »Molitev pred delom,« piše Pirjevec, »pomeni, da človek ‚ve‘, da ni kar tako požeti njivo pšenice ali posekati visoko smreko, čeprav je to treba storiti. Umetnik ve, da bo propadla neka lepota in se zato te lepote samo še z večjo ganjenostjo ‚zaveda‘.« Pirjevčevo spoznanje, ki ga je zapisal v razmišljanju *Vprašanje v poeziji* (1978), terja – še posebej v današnjem svetu – globok razmislek in odziv: ganjenost nad tem, »kako vse najprej in predvsem je, pa očitno ni samo ‚značilnost‘ poezije kot konkretnega besedila, marveč je (bi moralo biti; opomba je moja) predvsem splošno človekovo ‚razmerje‘ do vsega, kar je.« Ta misel pa nas vodi naravnost k starim Grkom.

Stari Grki so poznali dve besedi: *téchne*, iz katere izvira beseda »tehnika«, in *poiesis*, ki je pomenila »proizvajanje«. Obe sodita skupaj. *Téchne* ni le ime za rokodelsko delo in znanje, temveč tudi za visoko umetnost in lepe umetnosti. Sodi k proizvajanju, k *poiesis*, je torej nekaj poietičnega. *Poiesis* pa ni kakršnokoli proizvajanje. Platon ga v *Simpoziju* opiše takole: »Vsaka spodbuda za to, da karkoli prehaja in prihaja iz neprisotnega v prisostvovanje, je *poiesis*, je proizvajanje.« Heidegger je pojem povezal z grškim razumevanjem resnice, ki se v temelju loči od našega, novoveškega razumevanja resni-

ce: »Spodbujanje se tiče prisostvovanja tistega, kar se vsakokrat prikaže v proizvodjanju. Proizvajanje prinaša iz skritosti v neskritost. Proizvajanje se godi samo, kolikor pride tisto skrito v neskrto. To prihajanje temelji in niha v tem, kar imenujemo razkrivanje. Grki imajo za to besedo *alétheia*. Rimljani jo prevajajo z *veritas*. Mi rečemo ‚resnica‘ in jo navadno razumemo kot pravilnost predstavljanja.« Za naše razmišljanje je najpomembnejša ugotovitev sledeča: »Tisto odločilno pri *téchne* torej nikakor ni ne v delanju in manipuliranju, ne v uporabi sredstev, temveč v že omenjenem razkrivanju. Kot razkrivanje, ne pa kot izgotavljanje, je *téchne* proizvodjanje.« Pirjevec je v svojih predavanjih, ki so izšla posmrtno pod naslovom *Metafizika in teorija romana* (1992), nazorno razložil grško razumevanje proizvodjanja. Za novoveškega človeka je izdelek zgolj tako ali drugače uporaben predmet. Za stare Grke pa je izdelek bil pomemben predvsem zato, ker je iz »nič«, iz neprisotnosti, sploh nastal - ker preprosto povedano »zdaj« *je*. Z drugimi besedami, izdelek je razkrit v svoji prisotnosti in temu pravijo Grki resnica. Ta resnica novoveškemu človeku prav zato, ker mu je vsaka stvar razumljiva samo kot uporabni predmet, ne pomeni »nič«. Prav zato imamo danes občutek, da je vse živo in neživo izgubilo svoje dostojanstvo. Tudi človek. In z njim umetnost. V sodobni tehnološki znanosti ni nič drugače. Naj za konec kritiko sodobne tehnološke znanosti ponazorim s pomenljivim citatom. V *Sobotni prilogi Dela* je 2. decembra lani izšel pogovor z ruskim akademikom, rektorjem Moskvske državne univerze Lomonosova in predsednikom zveze rektorjev ruskih univerz Viktorjem A. Sadovničijem. V njem se velja globoko zamisliti nad dvema odgovoroma uglednega akademika:

»Glede na to, da je v Rusiji več sto univerz, gotovo tudi sami razvijate indekse uspešnosti. Kako merite uspešnost ruskih univerz?«

V Rusiji imamo 800 univerz, sem predsednik zveze rektorjev vseh univerz. Naj povem, da se ne strinjam povsem z anglosaškim načinom vrednotenja univerz. Pogosto sodelujem v debatah o tej tematiki, sogovornike z najuspešnejših svetovnih univerz tudi osebno dobro poznam, saj smo v rednih stikih. Na ta ocenjevanja gledam z drugačnega stališča kot oni in se ne strinjam z njihovimi rejtingi. Predlagal sem že drugačen rejting, ruski, ki je hkrati primerljiv z mednarodnimi.

»Na podlagi kakšne filozofije je sestavljen ta ruski rejting?«

Univerze ne predstavljajo zgolj izdani članki, citiranje anglosaških revij ali indeks Hirsch, ki meri znanstveni učinek neke publikacije. Univerza je namreč tudi center kulture, center duhovnega življenja države in regije, njena naloga pa je služiti družbi. Na žalost se prav ta osrednja naloga pri rejtingih ne upošteva. Zato sem predlagal, da oblikujemo drugačnega, ki temelji na treh nalogah: prva je izobraževalna akademija, druga znanost, to je citiranje itd., in tretja je služenje družbi.«

Univerza je namreč tudi center kulture, center duhovnega življenja države in regije, njena naloga pa je služiti družbi? V naši poblagovljeni in življenju odtujeni akademski kulturi stavek zveni žal kot čista mistika ...

Tomaž Sajovic